

IZTOK OSOJNIK

Etična resnica v času globalizacije

Če govorimo o splošnih človekovih pravicah pod pritiski, ki jih generirajo nove delitve sveta, menim, da to zahteva več kot samo popis njihovega dejanskega (ne)upoštevanja na raznih koncih sveta. Če hočemo vso zadevo dojeti v celovitem obsegu, moramo premisliti osnovo, iz katere te pravice izvirajo. Soočiti se moramo z etično resnico človeštva kot takega in z njenimi pojavnimi oblikami v svetu sodobnih globalizacijskih procesov. Šele v tej optiki se bo pokazala možnost, da ne le detektiramo različne stopnje upoštevanja ali ideološkega zlorabljanja deklaracije splošnih človekovih pravic, ampak tudi dojamemo njihovo pravo naravo. Gre za široko paleto vprašanj, ki se jih na tem mestu lahko le dotaknem. Kaj je »etično«? Ali gre za (razsvetljenske) etične imperATIVE, zapovedi, ki naj uravnavajo naše življenje, torej nekaj, do česar se je treba šele dokopati, ali pa za notranjo strukturo dejanskega stanja stvari, ki jo vzamemo, kljub vsej njeni krutosti, takšno, kakršna je, za objektivno etično resnico našega sveta. Na prvo vprašanje odgovorimo tako, da upoštevamo deklaracijo splošnih človekovih pravic kot »skupni ideal vseh narodov in ljudstev«, ki ga šele moramo uresničiti. Če pa etiko razumemo kot notranjo logiko resničnosti, moramo priznati, da imamo opraviti s sistemi brezobzirnih privilegijev »elementov moči«, ki se z deklaracijo o splošnih človekovih pravicah okoriščajo, oziroma, še več, da je, na podoben način, kot recimo krščanska ali komunistična ideologija, način uveljavljanja interesov super močnih. Torej, nekaj nasprotnega. Tdca ali imamo res opraviti z nasprotnima bregovoma, ki se oddaljujeta drug od drugega, ali pa gre za dva bregova istega (človeškega) hriba, ki nam zakriva pogled na nekaj tretjega?

Richard Leakey in Roger Lewin v svoji znameniti knjigi *Šesto uničenje* pišeta, da je v času življenja na našem planetu petkrat prišlo do več kot dvetretjinskega iztrebljenja vsega življenja na Zemlji. Zdaj pa, tako pravita, nam grozi šesto. In če so prvih pet povzročile naravne katastrofe, bo vzrok šestega homo sapiens. V času njegovega bivanja na Zemlji je z obličja planeta izginilo že več kot 80 odstotkov vseh življenjskih vrst. Različni viri navajajo, da človek vsako leto iztrebi nadaljnjih 17 000 do 100 000 vrst. »Če ne bomo prenehali z uničevanjem okolja, še posebno tropskih gozdov, bo v prvem desetletju 21. stoletja za vedno izginila več kot polovica vseh današnjih vrst na svetu.«

No, bomo rekli, to je res žalostno, ampak konec koncev gre za obstoj ljudi. Ti so le pomembnejši od živalskih ali rastlinskih bitij. Tako sklepanje je hudo kratkovidno, predvsem pa zgrešeno. Ne gre samo za izginotje »živali in rastlin«, ogrožena so tudi človeška bitja. V zadnji številki revije *Scientific American* (januar 2000) ameriški paleoantropolog Ian Tattersall dokazuje, da so pred milijon in osemsto tisoč leti na istem območju skupaj živele štiri vrste »ljudi« (parantropus boisei, homo rudolfensis, homo habilis in homo ergaster). In pred približno 35 000 leti vsaj še dve (neandertalec in homo sapiens). Kaj to pomeni? Da je homo sapiens počasi vse druge človeške vrste izrinil in uničil. Torej, da ni pokončal samo živali in rastlin, ampak – za kar imamo primere tudi iz skorajšnje zgodovine – tudi druge človeške vrste. Genocidno obnašanje je vraščeno globoko v njegovo naravo. Homo sapiens se ne ustavi pred ničemer in nikomer. V tem je njegova evolutivna moč: da lahko vdre v kateri koli habitat in se prilagodi vsakršnim razmeram. Tuda to, kar počne drugim, je sposoben narediti tudi sebi. Homo homini lupus – človek človeku volk. Ta pregovor dobro zadene tako etično kot čredno, socialno resnico modernega človeka.

Kaj je pravzaprav nova razdelitev sveta, ki se ji reče globalizacija? Če odgovorimo na kratko: navidezna popolna nadvlada svetovnega velekapitala in standardizacija planetarnega trga po padcu berlinskega zidu. Če še kdo dvomi v te reči, naj samo pomisli na velikanska podjetja, ki so se izoblikovala z zlitjem vodilnih svetovnih firm na različnih področjih v zadnjih dveh letih. Vodafone Air Touch in Mannesman, America Online in Time Warner, MCI Worldcom in Sprint, Pfizer in Warner Lambert, Mobil in Exxon, Mercedes in Crysler in tako dalje in tako dalje. Govori se o splošni demokratizaciji sveta, o enakih možnostih za vse, o prostem pretoku kapitala, o svobodnem trgu, o komunikacijskih superavtocestah, kibernetu, globalnem pozicioniranju, o multikulturalnosti, splošnih človekovih pravicah za vse. Zares pa gre za nekaj nasprotnega. Mergerji, ki sem jih naštel, vrtijo okroglo 1600 milijard mark. Ali sploh dojamemo to fantastično vsoto? Primerjajmo jo s honorarjem za knjigo. Ali s ceno dobre večerje v dobri restavraciji. Človeštvo nepreklicno razpada na »enakovredne (razsvetljene)« ter na one druge, ki jim na široko rečemo »tretji svet«. Ti, ki govorijo o globalni demokraciji, splošnih človekovih pravicah in prostem pretoku blaga in kapitala, so zares izbrani predstavniki bogatega industrijskega sveta, ki mislijo samo na svoje interese, ne pa tudi na velikansko večino revnih, za katere je tako govorjenje neobstoječa pravljica. Jeremy Rifkin v odličnem članku *Namen novega kapitalizma je spremeniti kulturo v blago* (The Herald's Tribune, 17. januar 2000) piše: »Medtem ko Wall Street proslavlja novo združitev (AOLA in Time Warnerja) in se 20 odstotkov svetovnega prebivalstva seli v kibernetu, je ostanek človeštva še vedno ujetnik sveta fizičnega pomanjkanja. Več kot polovica svetovnih prebivalcev še nikoli ni uporabljala telefona.« Iz povedanega je jasno vidno, da imamo v primeru mahanja z zastavami demokracije, splošnih človekovih pravic in tako dalje

opraviti z zastrtimi resnicami, zato jih moramo pogledati pozorneje. To, da se trenutno stanje sveta, ki ga razumemo pod pojmom globalizacije, slavi kot zmago progresivnih sil, svobode, demokracije, splošnih človekovih pravic in afirmacijo multikulturalnosti, je treba vzeti z rezervo. Jeremy Rifkin ugotavlja, da »danes enega od primarnih načinov, kako ustvariti bogastvo, predstavlja preoblikovanje [avtentičnih] kulturnih virov v predplačana osebna izkustva in zabavo [...]. Nove sile kulturnega kapitalizma lahko pripeljejo do tega, da požrejo vse preostale kulturne vire – od tradicionalne glasbe in plesov, lokalnih festivalov in športnih dogodkov do domačih specialitet in nacionalnih kuhinj – in jih prepakirajo v kratkotrajno skomercializirano zabavo, plačano zadovoljstvo ali kupljene spektakle.« Nekaj podobnega se dogaja tudi s proslulim svobodnim pretokom informacij. Tudi na tem področju vlada imperativ zaslужka, ne pa kvalitete, prodornosti in celovitosti novic. Todd Gitlin svoj članek *Resno novinarstvo še naprej izgublja* (v citirani številki *The Herald's Tribune*) zaključi z naslednjo ugotovitvijo: »Velika novica (da sta se združila AOL in Time Warner) pomeni še nadaljnje utapljanje resnih novic in debat v vseobse-gajočem biznisu zabave.«

Na podlagi navedenih drobcev že lahko sklepamo, da se »zgodba o uspehu razsvetljenskega projekta globalizacije«, že v osnovi, tj. v sebi, ne izide. In da pravljica o etični držji in splošnih človekovih pravicah, ki jo propagira slavospev globalizacije, stoji na trhlih tleh. Tudi tisti, ki so poslušali zadnji Clintonov govor v Kongresu, so lahko, ko je govoril o Kitajski in Rusiji, zaslutili podobne podtone. Ne gre za to, da kitajsko vodstvo ne spoštuje splošnih človekovih pravic, saj jih tudi ameriško ne, gre za to, da se s pomočjo zgodbe o kratenju splošnih človekovih pravic kot ideologije vdira čez »kitajski zid« in poskuša od znotraj razmajati to velikansko državo, eno od redkih, ki ni odvisna od vodje globalne dominacije, od ZDA. To je menda jasno. To seveda ne pomeni, da avtor tega razmišljanja podpira »nečloveško« ravnanje kitajskega vodstva (recimo, v Tibetu). Ne. Gre za to, da prepoznamo realno ozadje etičnih postulatov, s katerimi se postavlja »novi svetovni red«.

Pojavov pozitivnih etičnih vrednot, z deklariranjem katerih se zakriva ekspanzionistične in agresivne ekonomske in politične tendence, poznamo več kot dovolj že iz zgodovine. Spomnimo se, recimo, ravnanja Katoliške cerkve, ki je pod pretvezo božjega usmiljenja in Kristusovega odpuščanja zaslužjevala in iztrebljala cele narode. Spomnimo se ravnanja evropskih kolonialistov, ki so pod pretvezo napredka in civilizacije uničili cele kontinente, »domorodce« odpeljali v suženjstvo (danes jih kot tujce izganjajo), požigali in ropali, posiljevali in morili in se s tem celo dičili. Spomnimo se Hitlerja in nacistov, ali Stalina in komunizma. Če to povežemo s spoznanji o homo sapiensu, ki sem jih nanizal na začetku, lahko v povedanem prepoznamo tudi tipično »etično držo«, ki odlikuje modernega človeka, tistega, ki ga pogrošna evolutivna optika definira kot vrh evolucije. In ne samo držo, ampak celo temeljni obrazec obnašanja, način, kako svojo krvoločno »Wille zur Macht« sploh uresničiti. O tem je že pred sto leti briljantno razmišljal nesrečni mizantrop iz Basla, Friedrich Nietzsche. In ni čudno, da so na koncu ravno njemu pripisali tisto, proti čemur je svaril. Za vsakim visokoletečim sklicevanjem in zahtevo po vrhovnem Dobrem ali univerzalnih, metafizičnih vrednotah in pravicah, za inštitucionaliziranim manipuliranjem z etičnimi postulati in ideali, se skriva uničevalni pohlep po moči, dobičku in brezobzirni oblasti, ki se ne ozira na nič drugega kot na svoj neposredni interes.

Da v primeru globalizacije ni drugače, dokazuje pisanje sijajnega ameriškega lingvистa in političnega misleca, ki izpričuje vrhunsko etično zavest in držo, Noama Chomskega. V grozljivem pričevanju, ki ga je objavil v knjigi s pomenljivim naslovom *The New Military Humanism* (bralec bo našel dve poglavji iz te knjige prevedeni v zadnji številki Apokalipse), nam razgrne pogled v tista ozadja humanitaristične ideologije »novega svetovnega reda«, ki globalizacijo razkrinkajo kot »globalno mafijo, ki počne, kar se ji zljubi, pri tem pa pričakuje časti, ki so prerogativi moči«. In nadaljuje: »Kot v kolonialnih časih je uporaba sile tudi dandanes zakrinkana z moralističnim sklicevanjem na pravičnost [...]. 'Svet' izključuje večino sveta. Kar je zaščiteno, je mednarodna skupnost v

posebnem smislu besede: bogati in privilegirani deli znotraj industrijskih združb Zahoda ter njihovi družabniki in sodelavci drugod.« Chomski na primerih Natovega bombardiranja Kosova, turškega genocidnega obračunavanja s Kurdi (pri katerem Amerika intenzivno sodeluje, saj ameriška vojaška industrija razvija prav borbi proti njim namenjeno orožje in ga za mastne denarje prodaja Turkom), vojne v Zalivu, Vzhodnega Timorja, Kolumbije in še mnogih drugih konfliktnih območij, dokazuje, da je novi svetovni red prav poseben red, ki nima z demokracijo, enakimi splošnimi človekovimi pravicami za vse in tako dalje, nič skupnega. Še več. Ne le, da se za to abstraktno ideologijo skrivajo dejanja, ki so del »strategije ustrahovanja, ki se je po koncu hladne vojne, novembra 1989, pomaknila od Rusije in Kitajske k vsemu tretjemu svetu [...] in da je novo dogajanje odslej priprava na jedrsko vojno s tretjim svetom, kot pravi raziskava,« gre za največji padec reda v mednarodnih odnosih, saj so »najvišje oblasti dale jasno vedeti, da so postali mednarodno pravo in ustanove nepomembne, ker ne upoštevajo ukazov Washingtona, kakor v zgodnjih povojnih letih, ko so imele ZDA izredno moč. Ko je svetovno sodišče obravnavalo primer Nikaragve, v zvezi s katerim je pozneje razglašala obtožbe, da je šlo za nezakonito uporabo sile Washingtona, se je takratni državni sekretar George Schultz – ki so mu naredili častni vzdevek Mr. Clean Reaganove administracije – norčeval iz tistih, ki branijo žutopična, legalistična sredstva, kot so zunanje posredništvo, Združeni narodi in Svetovno sodišče, ob tem pa ne upoštevajo *elementa moči v enačbi*.« (Podčrtal I. O.)

Žal se to še posebno grozljivo potrjuje v času, ko pišem. Doktrino elementa moči v enačbi so od zahodnjakov prevzeli tudi Rusi, ki mimo vseh mednarodno pravnih zakonov – pod pretvezo boja proti terorizmu – sistematično uničujejo suvereno Čečenijo in njeno prebivalstvo. Zahodnjaki opazujejo to početje od daleč, saj dobro vedo, da Rusi izkoriščajo presedan, ki so ga članice Nata naredile z bombardiranjem Kosova. In to še zdaleč niso osamljeni primeri. Temeljni »etični impulz«, ki je značilen za homo sapiensa že od prvega hipa njegovega »velikega« vstopa na oder zemeljske zgodovine, se ni prav nič spremenil. Govorjenje o humanističnem napredku je samo ena od njegovih visoko učinkovitih makiavelističnih tehnik moči. Naj še tako razmišljamo o etičnih postulatih, ne moremo mimo dejstva, da gre za topografijo brezobzirne in agresivne moči, tako v odnosih med ljudmi iste vrste kot tudi do drugih oblik življenja. Dominantna paradigma, znotraj katere se tudi danes vse vrti, je pogojena z močjo, in sicer v smislu vulgarnega pozitivističnega darvinizma: »biti močnejši od tistih okoli mene«.

Ampak kam to vodi? Neprekosljivi strokovnjak za področje proučevanja mednarodnih odnosov, ugledni Louis Henkin, ki ga navaja Chomski, ugotavlja: »Menim, da je treba zaščititi človekove pravice ter popravljati druge pravice drugače, po mirni poti, ne pa z odpiranjem vrat nasilju in z uničevanjem temeljne smernice v mednarodnem pravu, ki želi narediti vojno nezakonito in prepovedati silo.« Temu pritegne tudi Federico Mayor, ki je v poslanici Unesca

ob koncu tisočletja zapisal, da »etika prihodnosti bolj kot kdaj koli terja, da začrtamo in širimo kulturo miru [...]. Etika prihodnosti je nekaj krhkega in minljivega,« pravi. »Prihodnjim rodovom moramo zapustiti pravico do dostojnega življenja v ohranjenem svetu.« Ne ogrožamo samo pravic bitij, ki živijo danes, ampak še več, »ogrožamo uresničevanje človekovih pravic bodočih rodov [...]. Ljubezen do drugega bi morali resnično izmeriti s spoštovanjem, ki ga imamo do tistih, ki so daleč proč. Drugi ljudje, naj bodo blizu ali daleč, včeraj ali danes, so vselej naši tovariši.« Tudi jaz mislim tako. Čeprav mi pragmatični pesimizem ne dovoli, da bi to tudi verjel ali od tega preveč pričakoval. Vendar me sili, da poskusim izoblikovati nekaj izhodiščnih točk za »etično pozitivno« ureditev sveta. Upošteva je temeljno naravo človeka in dejstvo, da smo se že, na žalost, preveč razmnožili in bomo težko rešili svet pred »šestim iztrebljenjem«.

Mislim, da sveta v času globalizacije ne obvladuje več človeški faktor, ampak logika kapitala. Nihče mi ne bo rekel, da se je vodstvo Vodafone Air Touch o prevzemu Mannesmana odločilo na podlagi osebne želje katerega izmed njegovih članov, ne pa zaradi poslovnih razlogov. Zato je treba o »etično pozitivnem svetu«, o ohranitvi zemlje in o za preživetje potrebnem, naravnem okolju razmišljati v okviru, ki vključuje ali celo izhaja iz ekspanzije kapitala. Jasno je, da idealistično fantaziranje o ukinitvi globalnega kapitalizma ne bo pripeljalo nikamor. Šele ko bomo oblikovali načine, kako velekapital (elemente moči) prekanalizirati v produkcijske spirale na področjih kvalitetno progresivnih človeških odnosov in v ohranjanje zemlje in naravnega okolja, bomo dosegli, da bosta deklaracija OZN o splošnih človekovih pravicah in Agenda 21, izoblikovana na vrhunskem srečanju o Zemlji v Riu leta 1992 ter vključena tudi v sporazum iz Maastrichta, še kaj več kot le mrtva črka na papirju. To pomeni, da bo vsa reč delovala šele takrat, ko bo kapital koval dobičke iz konzumacije celovitih, visoko artikuliranih sistemov pozitivnih medčloveških odnosov in naravnih okolij. Primera za to sta lahko turizem in kultura. Zato je treba oblikovati krožne sisteme, ki bi po eni strani proizvajali visoko zahtevne izdelke (recimo, resno literaturo, zahtevno novo klasično glasbo ali ohranjena kompleksna, naravna življenjska okolja), po drugi strani pa izdelali inštitucije, v katerih bi se ljudje vrhunsko izurili za njihovo konzumacijo. Prav gotovo obstaja tudi vrsta možnosti, kako tržiti zdravo okolje. Tako kot zdaj vojne, izpusti plinov, uničevanje ozračja, večanje puščav, onesnaževanje in zloraba naravnih dobrin – kar vse so posledice razmeroma primitivnega elementarizma moči in ekspanzivnosti velekapitala, lahko kapital z nekakšnim obratom v notranjost svojega delovanja, v drugačnem urejanju in reševanju teh apokaliptičnih komponent svojega ustroja ustvari nove velike trge in dobičke. In kar velja za okolje, velja tudi za človeka. V sproščenem pretoku kapitala se lahko tudi novi socializem pokaže kot bogata tržna niša. To so za velekapital še neizkoriščena področja, ki bi jih kvalitetne marketinške ekipe strokovnjakov gotovo znale oblikovati v kvalitetne habitate, naseljene z visoko razvitimi

konzumenti. Ker bi sami sodelovali pri oblikovanju »novega sveta«, bi bili tudi sami del nove kapitalске verige in kot dobro stoječi kupci bi imeli dovolj denarja, da bi si vse to lahko privoščili.

Jeremy Rifkin v že omenjenem članku navaja, da zgornjih 20 odstotkov svetovnega prebivalstva danes porabi za zadovoljitev kulturnih izkušenj že skoraj prav toliko kot za potrošnjo blaga ali osnovnih uslug. In kvalitetnejša je usluga, več denarja obrne. Pomislimo na avtomobilski trg. Brez pretiranega vedenja lahko potrdimo, da je današnji avto visoko specializiran stroj, ki ga v nobenem primeru ni moč primerjati s kripami, ki so nas vozile naokoli pred dvajsetimi leti. Podoben »razvoj«, čeprav z zaostankom, velja tudi za tretji svet.

Etična načela, s katerimi razviti (razsvetljenski) svet, ki ima v rokah absolutno fizično premoč, maha pred očmi tretjega sveta, pri tem pa drži figo v žepu, saj mu služijo samo za ideološko krinko, se lahko spremenijo v novo tržno nišo. Toda ne kot laž, s katero prenašamo naokoli nemočne žrtve, ali zgolj kot univerzalna pravica nekakšnih novih Quirites (Rimskih državljanov) razvitega sveta, ampak kot uresničeno dejstvo za vse. Dejansko reševanje problemov, s katerimi se sooča sodobni svet, je za velekapital še neodkriti neizčrpni rudnik zlata. Etično je tisto, kar je učinkovito. To pa raste iz resničnosti. »Kjer je nevarnost,« pravi pesnik, »tam raste tudi rešitev.« Upajmo, da bodo ljudje, ki jih globalizirani velekapital vrtinči po samem robu katastrofične norosti, v kvaliteti življenja in okolja še pravočasno prepoznali novo sfero podjetništva. Ali če najprej parafraziram, potem pa navedem Federica Mayorja: planet je tako v prostoru kot času eno telo, in mi, človeštvo, smo njegovi udje. »Ob zori novega tisočletja, v času, ko svetovna vas ni več zgolj daljna prihodnost, moramo prevzeti nase svoje dolžnosti kot državljani sveta.« To storimo tako, da tudi sami pristavimo kakšen kamenček za bodoči etični zemljevid sveta uresničenih splošnih človekovih pravic za vse, ki bo vključeval tako vsa ostala živa bitja kot tudi uravnoteženi in ohranjeni naravni ekosistem planeta (in osončja).

